

Diàlegs amb els Llibres

3 publicacions del Centre d'Estudis

1.- S'ha publicat l'única monografia sobre la comarca

El llibre que s'acaba de publicar ara (mes de maig de 2025), després d'un llarg període de preparació i d'edició, és l'única visió de conjunt de la comarca dels Ports, situada al nord del País Valencià. És la continuació de la publicada el 1995, per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Cinc autors hi tornen a escriure i se n'hi han afegit 28 més, la majoria dels quals pertanyen al Centre d'Estudis dels Ports, entitat que ha complit ara 41 anys treballant per la llengua i la cultura de la comarca. Els autors són els principals especialistes en les diferents matèries tractades, que han estat agrupades en cinc grans blocs: el medi, el passat, les persones, les accions i les obres. Reproduïm a continuació les paraules inicials del llibre:

Presentació

Rafael Serret Serret

Començava l'any 1995 amb un bon regal: el Grup d'Estudis dels Ports acabava de publicar el llibre "La comarca dels Ports". Coordinat per l'inesgotable Ernest Querol i escrit per diferents autors ens proporcionava una excel·lent eina per conèixer la comarca i tancava, ara sí,

l'estèril polèmica de la denominació comarcal i així eixia guanyant la tradició històrica. El Maestrat històric se'n beneficiava, és a dir, els pobles que havien estat sota la jurisdicció del mestre de l'Orde de Montesa, al nord de la província de Castelló, constitueixen avui dia les comarques de l'Alt i Baix Maestrat. Els Ports i la Tinença de Benifassà mai no havien estat sota aquesta jurisdicció i, per tant, no hi pertanyen. Així mateix, la Tinença tot i que va ser un feu de l'abat del convent de Santa Maria de Benifassà, ja des d'abans de la conquesta se la situava dins dels límits del Castell de Morella i pot encabir-se perfectament dins de la comarca dels Ports. I així és tractada en aquest primer llibre de la comarca.

Més endavant, a les acaballes de 2022, per fi, Vilafranca ha estat incorporada "oficialment" dins de la comarca dels Ports. El camí ha sigut llarg, però també ho ha estat la constància de la gent vilafranquina que no ha parat de demanar-ho i, a més, ha organitzat l'Aplec dels Ports en cada una de les seues rodes comarcals, sempre en primera fila.

El dissabte 7 de gener de 2023 l'Ajuntament de Morella va concedir la creu de Santa Llúcia al Centre d'Estudis dels Ports i als Ports Futbol Club. Dues entitats i un mateix nom. Definitivament, Morella ha fet de capital i ha honorat la comarca, i així ha de ser. Vint anys

abans, el 2003 es constituïa el Centre d'Estudis dels Ports, però, en realitat, era la culminació de tot un camí iniciat en l'època de la transició, quan es va lluitar per la recuperació del nom de la comarca i la voluntat de ser-ne i de defensar la nostra cultura i la nostra llengua. Ho podem veure a través dels Aplecs, les diverses èpoques de la revista "Els Ports", la constitució de l'Associació Cultural Els Ports, una secció de la qual va ser el Grup d'Estudis dels Ports. Des

de 1983 es va refundar l'entitat amb el nom d'Associació Cultural i Comissió de Normalització Lingüística dels Ports (ACINP). La revista AU!, el concurs literari "vint-i-cinc d'abril", la publicació del llibre "La comarca dels Ports", el primer congrés dels Ports en el marc de la XL Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, la guia bibliogràfica dels Ports, l'organització del Seminari de Lluís Vicent Aracil, són algunes mostres del persistent treball que s'ha portat a terme. A més, des del 2015, s'hi ha incorporat el col·lectiu "Els Ports en moviment" que li ha donat eixe matís reivindicatiu tan necessari per preservar la comarca enfront de les agressions que posen en perill el nostre patrimoni cultural i ecològic. També des del 2015 es porta a terme la publicació "Papers dels Ports" i des de fa quatre anys, a través d'Onada Edicions de Benicarló s'ha constituït la col·lecció biblioteca dels Ports amb sis llibres ja publicats.

Tanta activitat no ha passat desapercebuda i el dilluns 9 d'octubre de 2023 la Fundació Huguet concedia el premi valencià de l'any al Centre d'Estudis dels Ports en reconeixement del seu projecte de promoció i divulgació de la cultura de la comarca dels Ports, vehiculat sempre en la nostra llengua.

Amb l'impuls i estímulo que donen aquests premis, el Centre d'Estudis dels Ports s'ha proposat tornar a publicar el llibre "La comarca dels Ports" que va aparèixer l'any 1995, ara fa quasi 30 anys. Òbviament, necessitava una actualització i ara ha estat el moment oportú de fer-la. En aquesta nova versió del llibre veureu que han augmentat el nombre de capítols i temàtiques. S'han incorporat temes nous: l'etnografia, la paleontologia, la salut, l'educació, el turisme, l'associacionisme i els masos i també aspectes del patrimoni, la biodiversitat i el medi ambient, que amplifiquen l'actual coneixement de la comarca. De la mateixa manera, alguns dels autors han repetit i també se n'han incorporat de nous. Diversos són els capítols d'aquest llibre i diversos són els seus autors. Cadascú amb el seu tema i la manera d'explicar-lo. Tanmateix, no s'ha volgut obviar el vessant pedagògic que se li havia donat en l'anterior llibre. Es tracta de donar a conèixer la comarca des del rigor (i per això els articles estan fets per autors especialitzats en les diferents matèries) però de manera que la seua escriptura, necessàriament sintètica, siga un incentiu per seguir investigant i coneixent la comarca. En aquest nou llibre sobre la comarca dels Ports observem que alguns capítols no són una ampliació dels ja existents en el primer. Més aviat serien un complement necessari per obtenir una visió més calidoscòpica del tema tractat. És a dir, la lectura actual no invalidaria l'anterior, sinó que la faria necessària igualment.

Sembla que per les seues característiques atàviques la comarca dels Ports haja de romandre immutable, però tot canvia, i avui dia el paisatge agrícola i ramader és molt diferent del que havia sigut secularment. La superfície cultivada a la comarca ha davallat el 73 % des de 1972. Pel que fa a la ramaderia extensiva, els ramats de cabres i ovelles també han disminuït, i ha augmentat el sector boví. Actualment, hi ha més vaques que ovelles i cabres juntes. Pel que fa a la ramaderia intensiva, aquesta ha perdut pistonada, però encara és prou abundant en porcs, aus i conills. També s'han incorporat nous elements al paisatge comarcal, els molins de vent o aerogeneradors. Els Ports concentra el 33,8 % de la potència eòlica al País Valencià, i som la principal comarca de producció d'energies renovables. Hem passat de ser una comarca bàsicament agrícola i ramadera a ser una comarca on el sector predominant és el de serveis. Julio Monfort ens diu que l'any 1940 hi havia més de set vegades més masovers que ara i que queden 684 persones en habitatge dispers enfront de les 5.015 d'abans. Pot haver-hi de l'ordre de 800 cases, entre masos, masets i cases dels xicotets nuclis de població, deshabitades i oblidades pels seus propietaris. Hi ha un abandonament d'una part molt preuada del nostre patrimoni, *els masos*. I no cal dir-ho, la pèrdua continuada de gent, el despoblament que durant el segle xx ha suposat la pèrdua del 70% de la població dels Ports, segons apunta Carles Jovaní. Així és, som una comarca envellida i despoblada i amb una pèrdua de patrimoni material i humà alarmant. Alguns ho heu vist, altres ho heu sentit contar. Abans caminar pels nostres pobles i termes, partides i boscos, muntanyes i plans era un gaudi de colors que anaven canviant d'acord amb

els canvis d'estacions i el ritme de les collites, ara els verds, ara els grocs, mentre el vent feia ondular els bancals plantats de blat o alçar la palla de les eres. La gent, al camp, treballava i cantava i per tot arreu podies trobar algú que et donava conversa. Colors, olors, veus que han desaparegut. Avui la vegetació ompli els bancals abandonats, les parets dels margens estan caient i ningú les refà. Passejar pel camp és passejar pel silenci. Des d'aquestes pàgines, les paraules de Pilar Dolz ens colpeixen i ens recorden els nostres orígens: «*Denuncio l'abandó interessat, el desinterés manifest del menyspreu; conseqüentment, la pèrdua del patrimoni, que tantes mans i suors anònimes enlairaren i regaren, i que ens ha identificat durant segles. I en acabant esdevé desmemòria. I abans no arriba el futur en què, paradoxalment, ja ens hi trobem, no oblidem d'on venim, amb honor i sense vergonya.*»

Tanmateix, encara som una comarca viva i es poden observar uns petits brots verds en l'educació, on hi ha més oferta i ha augmentat el nombre d'alumnes. També cal destacar els avenços en Salut, amb projectes innovadors com *Alifara* i altres que fomenten la participació de la ciutadania i la col·laboració entre els diferents serveis sanitaris comarcals. Existeixen 142 associacions a la comarca. Una proporció que contrasta amb la seua reduïda població, 6993 habitants, i on destaca la presència de les dones i associacions de dones que trenquen el tradicional paper de la dona als Ports. En aquest sentit, una bona notícia és que la taxa d'activitat de les dones a la comarca ha augmentat, trencant així la infravaloració atàvica del treball femení. Als Ports els sectors serveis i indústria estan per damunt del sector agrari. Sense cap dubte ara mateix el sector serveis n'és el motor econòmic, i també la indústria, encara que en recessió, és important. Tant de bo no es produïssa el tancament de l'empresa Marie Claire a Vilafranca, i així es podria evitar el daltabaix que suposaria això per a l'economia de la comarca. Reviscolem, com deia un lema de l'Aplec, però amb respecte pel medi i pel patrimoni, i sense especulació.

Algun dia, si l'Administració vol, serem comarca amb totes les de la llei i serem els portencs els qui decidirem. Mentrestant, tota pedra fa paret i aquí en teniu una de ben gran, un nou llibre sobre la comarca, ple de saviesa, que ens la descriu en els seus diferents aspectes i ens posa al dia sobre la literatura, la gastronomia, l'art, i altres matèries ben vives als Ports.

Vicent Andrés Estellés, que ha dedicat versos a Morella i a cadascun dels pobles dels Ports, també ens parlava de pedres i amb elles omplia els versos i convé recordar-lo encara que només siga per la seua estima a la nostra gent. Pedres que són paraules, pedres que són la gent dels Ports:

Pedres humils i rebotades, pedres,
pedres que no constaran a les cròniques,
i jo ara escric la pàl·lida memòria,
la voluntat decidida de càntic,
el fet solar, el venjatiu projecte
d'un poble antic com les pedres també.

Vicent Andrés Estellés

Fragment del poema «Explicació», del Llibre de les
pedres (Mural del País Valencià, Llibre III)

2.- República, guerra i repressió a Herbers

El passat dissabte, dia 17 d'agost de 2024, va ser presentat al Saló del Delme del Castell d'Herbers el llibre *República, guerra i repressió a Herbers* a càrrec de Lluís Meseguer Pallarés, autor del pròleg, i dels autors Adrià Serret Amorós i Rafael Serret Serret. L'assistència a l'acte va ser superior a la prevista i molts dels assistents van haver-hi de romandre drets. Gràcies a la col·laboració del Centre d'Estudis dels Ports,

la presentació va ser complementada per l'exposició La Guerra Civil als Ports, que Ricard Martí tan bé va saber explicar "in situ" mitjançant una visita guiada als assistents, i que va servir com a marc privilegiat per poder entendre'n millor el contingut.

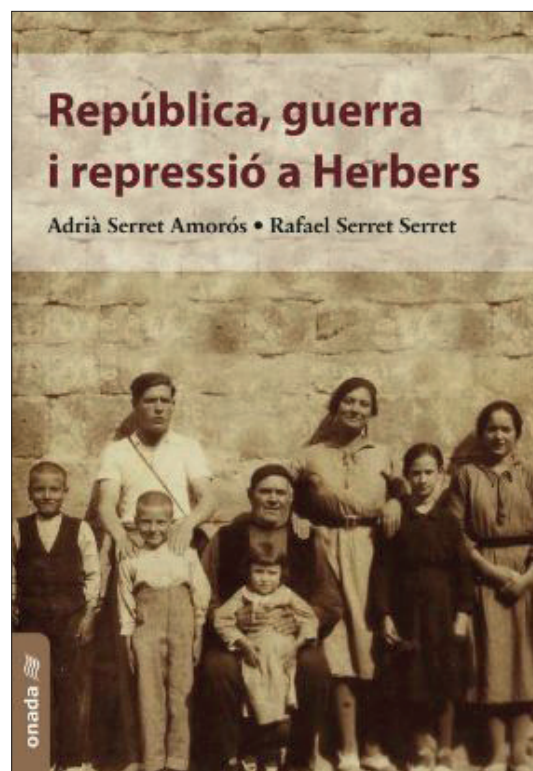
El llibre en qüestió, publicat per Edicions Onada de Benicarló i emmarcat en la col·lecció Biblioteca dels Ports de Morella, tracta d'una manera documentada i respectuosa el període històric en què tenen lloc els fets protagonitzats per herbessencs durant la Segona República, la Guerra Civil Espanyola i la postguerra. Comença amb els antecedents històrics d'Herbers, el seu origen senyorial, economia, distribució de la terra, oficis, etc., per poder entendre el que va passar posteriorment en l'època estudiada.

Ja en els anys de la República, el primer que sorprén és la forta implantació d'Izquierda Republicana, el partit d'Azaña, entre els veïns de la població. De fet, l'Ajuntament estava constituït íntegrament per membres d'aquest partit, i està documentada la influència que va exercir Matías Sangüesa Guimerá, alcalde de Morella i president de la Diputació de Castelló, en la seua implantació. També és molt interessant el paper desenvolupat per Vicente Serret Pallarés, secretari de l'Ajuntament, pertanyent a Izquierda Republicana, que actuava com a responsable del partit en una àrea geogràfica prou gran i que es cartejava amb el mateix Azaña i altres membres del govern republicà. Les preocupacions del consistori republicà eren millorar les infraestructures, especialment les carreteres, la higiene pública, les millores socials dels habitants i sobretot l'educació i la cultura. Fins i tot es va projectar fer una biblioteca, però la guerra va interrompre la seua construcció.

El cop d'estat del 18 de juliol de 1936 i la guerra van fer canviar la dinàmica de la població: més soldats i força jòvens cap al front, problemes d'abastiment, més de vint evacuats procedents de Madrid i Teba (Màlaga) per alimentar i tot el que comporta la guerra en un poblet d'uns 500 habitants. Els mesos posteriors al cop d'estat van ser protagonitzats per les decisions del Comitè i per l'actuació de milicians que provinents dels pobles del costat van forçar la crema de sants i la persecució, ferida, i arrest del baró d'Herbers i la mort de Bernardo Ferrer, advocat, que havia intentat la sublevació de Mont-roig per a la causa nacional. En aquest context, van ser afusellats a Corbalán (Terol) tres joves herbessencs que pretenien passar-se al bàndol nacional.

Herbers va ser ocupat per l'exèrcit revoltat el dia 3 d'abril de 1938 després que les fortificacions defensives de la Pobleta foren aniquilades.

El 17 d'abril de 1938 es constitueix el nou Ajuntament franquista i comença el procés de repressió contra els membres de l'Ajuntament republicà, directius de partits i dirigents de sindicats. Com diu la Causa General, a la localitat d'Herbers no es va assassinar a ningú i, per tant, no hi va haver delictes de sang. No obstant això, va haver-hi 23 herbessencs i el mestre d'Herbers, que van sofrir el consell de guerra corresponent. De tots aquests sumaríssims destaca l'instruït contra Carmelo Sendra Llopis, mestre d'Herbers i natural d'Orba (Alacant) i ens recorda molt la recent pel·lícula "El mestre

que va prometre el mar” per la carta que un alumne seu va enviar al Tribunal Militar i en la qual es desmenteixen totes les acusacions i es veu patent l’estima que tenien els alumnes pel seu mestre, el qual, per la documentació que hem trobat, ensenyava amb metodologies diferents de la tradicional. És un cas clar de revenja ideològica. Cal destacar la col·laboració del Grup per la Recerca de la Memòria Històrica de Castelló de la Plana, i especialment a Juan Luis Porcar, en l’obtenció d’informació dels encausats i altres personatges herbessencs.

A més, en aquestes pàgines no solament apareixen veïns d’Herbers que residien al poble durant el període estudiat, sinó que el llibre també recull altres herbessencs d’origen que vivien en altres llocs i foren represaliats bé en el temps de la República, bé en la posterior repressió franquista. Entre aquests noms, cal destacar Ramón Pallarés Carceller, capità de l’exèrcit de la República i Mariano Gil Querol, membre destacat del POUM.

Finalment, el llibre també tracta d’alguns aspectes de la postguerra i finalitza amb la narració d’algunes actuacions de les partides de maquis i la guàrdia civil.

Els autors, Adrià Serret Amorós i Rafael Serret Serret, tenen en comú tant la seua estima i implicació amb Herbers, com amb la comarca dels Ports. Pel que fa a la metodologia que han usat en la confecció d’aquest llibre, cal destacar, per una banda, les nombroses citacions a peu de pàgina per donar rigor i veracitat als temes tractats i per a facilitar la trobada de documentació a qualsevol lector interessat en les fonts originals. Per altra banda, han buscat la col·laboració de la gent d’Herbers en la recerca d’informació i fotografies. Això ha permès que aquest llibre siga una mena d’obra col·lectiva en la qual molta gent se sent particip. En aquest sentit, i sobretot per a les generacions més joves, han situat cada personatge amb relació a la casa d’on prové. Així es coneixen als pobles, pel nom de les cases on s’ha nascut.

Saber el que va passar a Herbers és un petit gra d’arena en el marc de la Guerra Civil Espanyola i les seues conseqüències. Encara que és poca cosa, si se sumen totes les històries locals es propiciarà el coneixement global i ajudarà a superar el passat i dignificar la memòria dels que van ser reprimits injustament.

3.- 55 vistes de Morella

Lluís Ibáñez Melià

El Centre d’Estudis dels Ports va publicar el mes d’agost de 2024, amb motiu del 55è Sexenni, el llibre *55 vistes de Morella*, en la seua col·lecció Biblioteca dels Ports de Morella (i ja és el vuitè) dins d’Onada Edicions.

Lluís Ibáñez l’obre amb la dedicatòria:

“En memòria de tots aquells que, al llarg dels segles, amb el seu esforç, espenta i dedicació, han bastit aquest paisatge.”

L’autor explica l’origen del seu excel·lent i impressionant treball: “El poderós reclam que m’ha produït sempre la visió de Morella va fer que ara fa vuit anys decidís començar el projecte de fotografiar-la en les diferents llums del dia, en totes les èpoques de l’any, amb els diferents cels i, sobretot, anar més enllà de les visions més habituals per tal de revalorar altres mirades.”

I escriu: “Caminar em fa veure el paisatge amb uns ulls reflexius, obsessivament atent a les sensacions, especialment quan el protagonista és eixa roca negra que va emergint darrere

de colls i tossals i que genera la necessitat de reflexionar sobre la mirada, la representació del territori, el concepte de paisatge i tot allò que hem llegit sobre aquest tema.

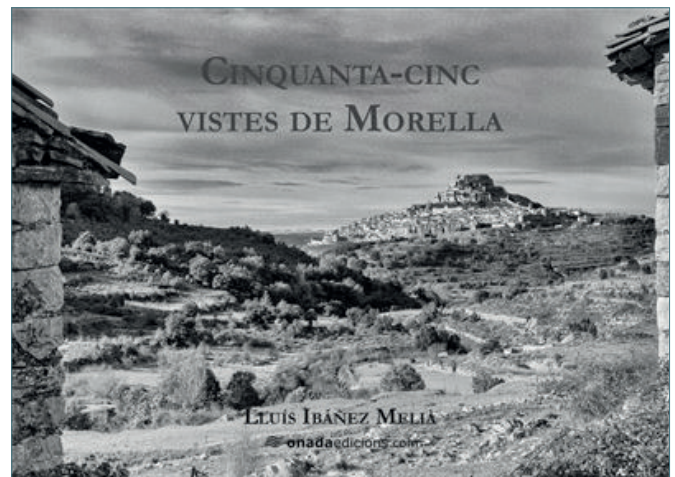
Morella sempre se m'ha 'aparegut' com una 'vista del Mont Fuji' i per això vaig acudir a l'obra de dos pintors japonesos de mitjans del segle XIX, Katsushika Hokusai i Utagawa Hiroshige. Tots dos van publicar llibres de gravats, 'Trenta-sis vistes del Mont Fuji', on es representa una imatge del Japó quotidià, sempre sota l'atenta mirada del volcà. Eixos autors han estat, per a mi, font d'inspiració i referents estètics, compositius i conceptuals a l'hora de construir aquest projecte, com ho ha estat també la profunda relació de Cézanne amb el Sainte-Victoire.

Cal parlar també de la influència que ha tingut el concepte aparèixer del filòsof Martin Seel. Com se'ns apareix Morella, com se li apareix al viatger i al caminant que ha arribat per senders, camins i carreteres; com se li ha aparegut al masover quan cada dia ha obert la finestra o la porta del mas i ha mirat, quan ha tret la ramera a pasturar o quan ha anat a treballar al bancal; com se li ha aparegut al militar quan anava disposat a viure o morir en la seua conquesta; com se li apareix a aquell que viu lluny i que per festes torna, embolicat d'enyor ... O al foraster, al turista? Quines sensacions han tingut tots quan se'ls ha aparegut?

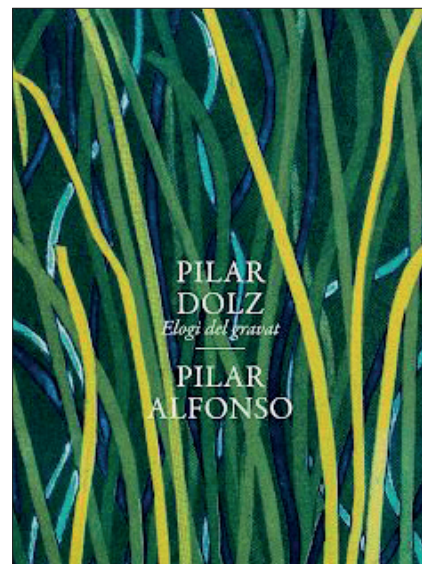
La tècnica fotogràfica a seguir ha estat clara des d'un començament: treball reposat i meditatiu, de deixar-se impregnar, de mudar píxels per plata, immediateses per temps i memòria, participant de l'estil i tècnica que van usar per representar el territori els fotògrafs contemporanis de Hokusai i Hiroshige. Això m'ha portat a treballar amb una càmera de gran format, revelar els dimensionats negatius, moltes vegades, recuperant preparacions químiques utilitzades en aquella època i ser el més fidel possible a la representació del que veia. L'ús del blanc i negre, que ens parla de l'austeritat i l'ànima oculta que deixa entreveure la terra, juntament amb l'interès de triar imatges amb mínima presència humana per tal de ressaltar el despoblament que està sofrint i transformant el territori s'han afegit al meu discurs.

Aquestes fotos no pretenen ser una Morella 'objectiva': són la 'meua Morella', la meua percepció, són les sensacions i experiències que he acumulat al llarg de vuit anys i que han acabat per establir una càrrega emotiva que vull compartir amb vostès."

Ens podem demanar qui és aquesta persona que estima tant Morella? Lluís Ibáñez Melià va nàixer a Benicarló el 1955 dins d'una família arrelada secularment entre els Ports i l'Alt Maestrat en la qual les tradicions orals que es perden en el temps han anat bastint tot un anecdotari domèstic que ha conformat la seua manera de sentir i estimar el nostre país. Per això, el seu corpus artístic, sovint lligat al temps i la memòria, es focalitza majoritàriament en les seues geografies vernacles, el Maestrat i els Ports, on amb una mirada polièdrica explora el paisatge i els trets identitaris que el conformen i defineixen, ja que, i com es troba escrit en el Llibre del Tao, no cal eixir de casa per a trobar el Tao, o, més adaptat a la nostra realitat, "no cal anar a Califòrnia a fotografiar sequoies tenint ací oliveres ni, estant rodejats de masos enrunats i menjats per la malea, anar a Namíbia a fotografiar les cases envaïdes pel desert". Els seus projectes expositius abracen aspectes naturalístics, etnogràfics, arquitectònics o sociohistòrics a través dels quals s'endevina un compromís visibilitzador i conservacionista amb la terra, destacant la seua preocupació per un territori que ha tingut una gran transformació i que s'està buidant de població, raons per les quals ja no queden més que empremtes de la seua personalitat secular, petjades d'una societat rural que gairebé ha desaparegut. Per això la xicoteta aportació personal es pot definir amb una sola frase: "Conèixer és estimar i estimar és voler conservar". Si voleu conèixer més aquest i altres projectes, podeu visitar el seu web: www.lluisibanez.com

Alfonso, P. (2024). *Pilar Dolz. Elogi del gravat.* Col·lecció Vides d'Art, 3. Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València.

Per a una lectura crítica i sensible del relat de vida d'art

Joaquim Gamundí

El llibre *Pilar Dolz. Elogi del gravat*, de Pilar Alfonso, és molt més que una monografia artística. És una obra construïda amb el fil del relat de vida, un gènere que ací esdevé eina de reconstrucció i reconeixement. No és només una biografia, sinó un exercici narratiu que, amb rigor, sensibilitat i coneixement de la història del gravat, fa valdre la veu i l'obra de la gravadora i galerista Pilar Dolz. Aquesta veu dialoga amb la de l'autora, Pilar Alfonso, una investigadora amb una trajectòria sòlida.

El relat no és lineal, ni segueix un model biogràfic clàssic. Funciona com una constel·lació de veus, gestos i silencis recollits amb l'atenció d'una antropòloga que visita dues tribus, la de la família i la del món de l'art.

Una documentació construïda acuradament

L'encert metodològic d'Alfonso es basa en una combinació minuciosa de fonts orals, documents, obres artístiques i context històric. Això li permet transcendir el testimoni individual i obrir la mirada cap a una comprensió més àmplia del gravat.

És també una lectura situada. El llibre parla des del territori, especialment des del llenguatge dels Ports, que recorre el text com una matèria orgànica. En aquest sentit, es pot llegir com una forma d'art ecològic, per la connexió amb la natura, però també per l'ètica de l'arrelament i el diàleg amb l'entorn.

Amb una escriptura senzilla, poètica i documentada, Alfonso compon una peça delicada. No sols parla de Pilar Dolz, sinó que hi dialoga per explorar la relació profunda entre vida, obra i mirada. L'objectiu és entendre per què Dolz es resisteix a parlar del gravat com a art i d'ella mateixa com a artista.

Veus de dones

Elogi del gravat és també un homenatge al relat de vida com a forma de justícia poètica, artística i política. L'obra ajuda a entendre com es construeix la memòria artística femenina al nostre país i com la veu de Pilar Dolz pot obrir camins de llum entre els plecs de la història.

El gravat, com a tècnica, esdevé metàfora i rastre. La seua repetibilitat, les capes i les empremtes dialoguen amb la terra i amb el temps. Així ho fa també aquest llibre. L'obra dona veu a Pilar Dolz, però també a moltes altres dones, rara avis del món de l'art i de la vida quotidiana, sovint silenciades o esborrades.

Pilar Alfonso no s'oculta, escolta, interpreta i posa en relació l'obra de Dolz amb altres artistes. Insisteix en la difícil classificació estilística i acompanya el lector en un itinerari d'onze capítols que s'enllaça com una narració absorbent. És una escriptura a dues veus, però també una obra coral. Evoca comunitats creatives, genealogies femenines i espais íntims de creació.

A través del relat oral, Alfonso fa ressonar les veus de les dones artistes. Mostra la lluita per ser subjecte en l'art, i de la terra dels Ports, amb l'al·licient de la pedra com a metàfora de resistència. L'obra valora l'itinerari personal d'una dona que ha viscut l'art amb una consciència gairebé estoica i amb una sensibilitat profundament estètica.

La interioritat dels signes del paisatge

Llegint aquest llibre es transforma la mirada sobre l'obra. No hi ha obra d'art sense una vida al darrere que la interroga. L'estètica de la vida ordinària, la biografia de l'artista i la seua producció no són camins separats, sinó un triangle dinàmic. Quan una obra vibra amb veritat, és perquè hi ha una vida viscuda amb intensitat i atenció als detalls.

L'escriptora es pregunta per la recurrència de la natura en l'obra de Dolz, pedres, insectes, herbes, tiges i matolls. Observar des de baix, segons l'autora, transforma allò que mires. I el seu text ens ensenya a mirar des d'aquesta perspectiva humil i essencial.

El paisatge dels Ports es converteix en paisatge interior, per a l'artista i per a l'autora. El gran escenari no és el monumental, sinó el que naix de la proximitat, la mirada sobre el que és menut, treballat amb les mans, el dubte i la constància diària. Alfonso escriu des del coneixement dels signes d'un territori, però combinat amb sensibilitat i tendresa. Com Joan Francesc Mira, ajuda a entendre l'ànima continguda en les pedres de les litografies.

Els paisatges imaginaris de Dolz esdevenen progressivament corporals. Els gravats gestuals es transformen en gestos poètics. El cos de les dones dels primers gravats esdevé empremta de les mans de l'artista. Aquest lirisme es reflecteix en l'escriptura d'Alfonso. Paisatge i llenguatge s'entrellacen.

Empremta i memòria

L'obra no es limita a ser un objecte, també conté el rastre de qui mira. El comentari, la lectura, també és una forma d'impressió. En un gravat, allò que no es diu, els títols conscients, generals, també queda imprès.

El relat de vida és un gest d'interpretació compartida. El gravat gestual esdevé empremta, pregunta i memòria. Hi ha inconscient, gest, atzar i experimentació. L'enigma de les variacions Dolz, una sola matriu per a múltiples resultats cromàtics, explora formes diverses i riques de significació.

La crítica proposa relacions amb altres artistes per fer justícia a l'obra de Dolz. Hi destaca tres eixos, crítica social, exploració naturalista i tractament poètic de formes i colors. Però no conclou, obri claus perquè el lector desenvolupe la seua mirada pròpia.

Elogi del gravat és una contribució valuosa a la història de l'art valencià. És també una lliçó d'ètica i d'estètica. Qui estime el paper, l'obra feta amb les mans i el pensament que s'imprimeix lentament, trobarà en aquest llibre una invitació. Entre el paper i la mirada, hi ha una veritat que només es revela obrint, de mica en mica, la finestra del llibre, llum i sorpresa. Dues dones arbre es donen la mà.

«Malament si no anem a les arrels...»

L'art de gravar: dos pilars, tres perifèries

Per [Violeta Tena](#)

Revista El Temps 01.06.2025

[XBluesky](#)[Facebook](#)[WhatsApp](#)[Telegram](#)[Comparteix](#)

La Institució Alfons el Magnànim acaba de publicar *Pilar Dolz. Elogi del gravat*, tercer volum de la col·lecció Vides d'Art. Escrit per la investigadora Pilar Alfonso, aquest assaig biogràfic s'endinsa en la vida i trajectòria artística de Dolz, però ens ofereix també una rica panoràmica sobre la disciplina del gravat i la tasca resistent de les galeries.

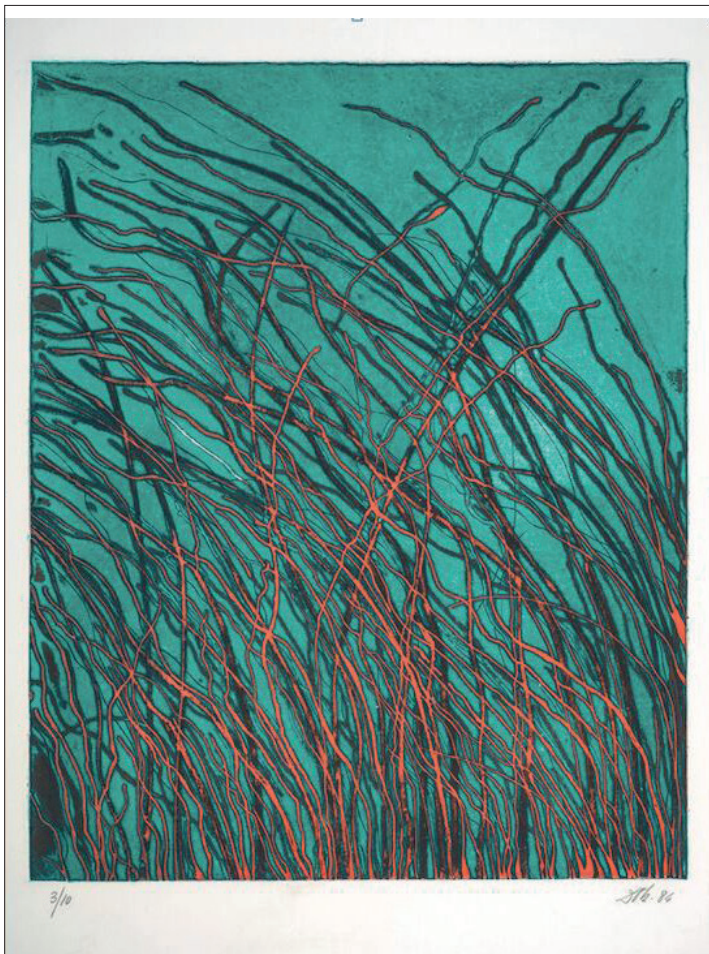
Segueix-nos a Facebook per assabentar-te dels nostres darrers reportatges.

El gravat ha estat considerat, històricament, un art menor. «La ventafocs de les belles arts», ha arribat a dir la catedràtica de la Universitat de Barcelona **Antònia Vila**. No han estat pocs els artistes que hi han flirtejat, però que han passat als llibres d'història pel conreu i el mestratge en una altra tècnica artística. «El gravat ha estat considerat de segona fila davant del prestigi de la pintura o de l'escultura», escriu **Pilar Alfonso**

Pilar Dolz. Elogi del gravat és un llibre sobre l'artista morellana, però també la manera com la col·lecció Vides d'Art, de la **Institució Alfons el Magnànim**, dirigida per **Martí Domínguez**, ha volgut elevar aquesta disciplina al més alt reconeixement. La tria de Dolz no és casual. Menuda, inquieta, de paraula desbordant, **Dolz ha fet del gravat un ofici, una manera de capir el món i expressar-lo amb acurada tècnica i ull artístic.** També deixant marge per a la sorpresa, per a l'inesperat. Al capdavall, què seria la vida si tot estiguera pausat, dat i beneït?

El més curiós de Dolz és que **ella defuig d'autodenominar-se artista.** «Qui l'ha de voler un llibre sobre mi?», va dir quan el Magnànim li traslladà la idea de fer aquest volum. Era a finals de 2022 i **no feia ni uns mesos que el Museu de Belles Arts de Castelló li havia dedicat una retrospectiva acuradíssima.** Ella encara se'n fa

creus que algú pugue estar interessada en la vida d'aquesta xiqueta hereva de tractants que es va criar a Morella fins que va marxar a Barcelona a fer estudis artístics, en contra del desig patern. «**No vaig marxar de Morella per a ser artista**», aclareix Dolz a **Pilar Alfonso en el llibre. L'art la va trobar a ella. O, més ben dit, el gravat.**

Herbes XIV. Aquarium Mme Poule, 1984

Que avui les seues obres formen part de les col·leccions del Museu del Gravats Contemporani, de la Biblioteca Nacional de Madrid, de la Biblioteca de Catalunya, del Centre de Gràfica e Documentazione de San Bernardino d'Urbino o de la Biblioteca Sormani de Milà desmenteixen tot el seu escepticisme.

«Com expliquen les veus més expertes, seria difícil trobar una altra gravadora o un altre gravador valencià amb la continuïtat, amb el domini de les diferents tècniques i amb la professionalitat de Pilar Dolz Mestre», escriu **Pilar Alfonso**, a manera de resum, en un capítol final de to quasi confessional.

Que totes dues Pilars s'hagen trobat en aquest llibre és, de fet, quelcom a festejar. Professora de secundària, autora d'una trilogia publicada per Onada (la tercera de les obres, *De Warhol a @yodominguez. Mirar l'art i veure el món* va rebre el Premi de la Crítica dels Escriptors Valencians), Alfonso ha ensenyat, amb els seus llibres a mirar el món a través de la publicitat i l'art.

N'és una coneixedora acreditada, algú amb una mirada perspicaç, exigent amb ella mateixa, però capaç d'agafar el lector de la mà —tant si està avesat al món de l'art com si no— i acompanyar-lo per les entranyes d'un univers de vegades hostil per als nouvinguts.

Morella LII Sexenni, 2006

«És una sort haver pogut fer este llibre», escriu i ha dit Alfonso en reiterades ocasions. No debades, aquesta investigadora, feia ja alguns anys que ressegua l'obra i la figura de Dolz. S'hi tenien coneixença, clar, perquè totes dues són descendents de la comarca dels Ports. I tot i que Dolz i Alfonso tenen personalitats força diferents, aquesta coincidència d'origen els dona un nexa d'unió. **L'una morellana; l'altra cinctorrana. L'obstinació tel·lúrica d'un territori aspre, a voltes indòmit. El resultat és un llibre que fa justícia a la dimensió de Pilar Dolz com a artista, però que també eleva la figura de l'autora, Pilar Alfonso.**

Festegem-ho, doncs, perquè *Pilar Dolz. Elogi del gravat* era un llibre necessari, per moltes raons. També perquè **posa llum sobre una triple perifèria**: la perifèria de ser dona; la perifèria d'haver fet vida i haver creat des de Castelló; i la perifèria d'una tècnica, el gravat, que no ha tingut la consideració que mereixia. **Són volums com aquests els que donen tot el sentit del món a la tasca editorial que es fa des de les institucions públiques.**

Pilar Alfonso i Pilar Dolz conversen durant un viatge a Urbino (Itàlia), on Dolz va perfeccionar la tècnica de gravat // XIMO DOLZ